

УДК 355.01(470+571:477)-043.62:341.223.14(477.72-25)(093)-028.16
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2024-46-5>

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ КРИЗЬ ПРИЗМУ УСНОЇ ІСТОРІЇ НА ПРИКЛАДІ М. ХЕРСОН

Черемісін Олександр Вікторович,
*доктор історичних наук,
професор кафедри історії, археології
та методики викладання
Херсонського державного університету
al.cheremisin@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0173-0489*

Мета дослідження – аналіз усно-історичних свідчень зі слів очевидців щодо дослідження і реконструкції готовності/неготовності мешканців до початку військових дій та їхньої поведінки в перші дні наступу російських військ на м. Херсон. **Методологічною основою дослідження** стала усна історія та соціологічні дослідження. **Основні результати дослідження.** Головним завданням автор ставив перед собою розкриття особливостей морально-психологічної готовності мешканців м. Херсон до повномасштабного наступу і погляду зсередини на процеси, які відбувались протягом перших днів військових дій. Головне джерело, яке використовується, – це документовані розповіді херсонців різного віку та соціальної приналежності. Головний акцент робиться на застосуванні у роботі свіжих спогадів, які є результатом глибинних травмувань. Саме вони дають змогу проаналізувати новітню історію України зсередини. Це має велике значення, адже ні фото, ні відеоматеріали не розкриють глибину пережитих подій і не наситять історію морально-психологічним змістом. У дослідженні розкриваються такі питання, як: початок повномасштабного вторгнення; огляд готовності бомбосховищ, евакуація місцевого населення, підприємств, організацій, культурно-освітніх закладів; поведінка місцевого населення; створення самоорганізованих загонів самооборони та ТРО; початок окупації. **Висновки.** У результаті проведених інтерв'ю вдалось з'ясувати: херсонці здебільшого виявились морально-психологічно не готовими до початку повномасштабного вторгнення; евакуація населення, підприємств і культурно-освітніх закладів проведена не була; бомбосховища виявились здебільшого не пристосовані до використання. Домінуючими емоціями перших днів початку російської агресії стали страх, лють, ненависть, злість. Незважаючи на відсутність підготовки, херсонці змогли зібратись у самоорганізовані загони самооборони та ТРО, але, на жаль, не всім вдалось пережити цей страшний період.

Ключові слова: Херсон, повномасштабне вторгнення, війна, ТРО, муніципальна варта, окупація.

RECONSTRUCTION OF THE BEGINNING OF RUSSIA'S FULL-SCALE INVASION OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OF ORAL HISTORY EXEMPLIFIED BY KHERSON

Cheremisin Oleksandr Viktorovych,
*Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of History,
Archaeology and teaching methods
Kherson State University
al.cheremisin@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0173-0489*

The purpose of the research is to analyze oral historical evidences given by witnesses concerning examination and reconstruction of preparedness/unpreparedness of the city-dwellers for the beginning of military actions and their behavior on the first days of Russian forces' invasion of Kherson. **Methodological foundations of the research** are oral history and sociological research. **Main research results.** The main task set by the author was to reveal the specificity of moral and psychological preparedness of Kherson dwellers for the full-scale invasion and the view from the inside on the processes which occurred on the first days of military actions. The main source used in the research is the documentary stories of Kherson dwellers of different age and social status. The main emphasis was put on the use of the latest memories which are a result of deep traumas. They allow analyzing the modern history of Ukraine from the inside. It is very important since neither photos, nor video-materials reveal the depth of the experienced events and fill the history with moral and psychological content. The research elucidated the following issues: the beginning of the full-scale invasion; examination of the preparedness of bomb shelters, evacuation of the local population, enterprises, organizations, cultural-educational institutions; the behavior of the local people; the formation of the self-organized groups of self-defense and TDF (Territorial defense Forces); the beginning of occupation. **Conclusions.** Interviewing allowed finding out that: Kherson

dwellers were not mainly prepared morally and psychologically for the beginning of the full-scale invasion; people, enterprises and cultural-educational institutions were not evacuated; bomb shelters mainly appeared to be unsuitable for exploitation. The dominant emotions of the first days of the beginning of Russian aggression were fear, anger, hate and rage. Despite a lack of preparedness, Kherson dwellers could gather in self-organized groups of self-defense and TDF, however, unfortunately, not all of them managed to survive that dangerous time.

Key words: Kherson, full-scale invasion, war, TDF, municipal guard, occupation.

1. Вступ

Актуальність досліджуваної проблеми має підґрунтя у глибокому переосмисленні статусу Півдня України на сучасному етапі українського державотворення та в умовах повномасштабної війни росії проти українського народу. Ці події зумовили зміни у розумінні новітньої історії України. Важливо досягнути хід сучасної російсько-української війни на прикладі херсонського досвіду початку повномасштабного вторгнення та продемонструвати домінуючу роль українського та європейського чинників у розвитку земель Півдня України.

Усно-історичні розвідки не є новими в історії України, вони широко використовувались і в роботах щодо історії Голодомору 1932–1933 р., і під час вивчення подій Другої світової війни, також збирались свідчення щодо Голокосту, Афганської війни, Помаранчевої революції, Революції Гідності, ветеранів АТО/ООС тощо. Так, наприклад, Т. Хоржевська досліджувала усну історію урбанізації Одеси протягом 1950–1980-х рр. і зробила акцент на дискурсі «чужого» фактора у процесах урбанізації Одеси (Хоржевська, 2022). Г. Грінченко визначала парадигмальне значення для усної історії усвідомлення взаємозв'язків між мисленням, пам'яттю та досвідом, а також охарактеризувала усно-історичне інтерв'ю як соціальний факт (Грінченко, 2012). У роботі L. Ballard розкриваються фундаментальні розробки методології усної історії (Ballard, 2007). А. Бойко займався дослідженнями усної історії Степової України (А Бойко, 2015). В. Нолл на основі усної історії вивчав трансформації громадянського суспільства селянської культури 1920–30-х рр. (Нолл, 1999).

Останнім часом було опубліковано не дуже багато розробок, пов'язаних з подіями херсонської моделі окупації 2022 р. Зокрема, можна виділити роботу херсонського дослідника С. Водотики, який у своєму науковому доробку показав, як змінювалося життя Херсона у перші тижні після окупації (Водотика, 2022).

Спробу соціологічного аналізу проявів колабораціонізму на територіях Запорізької та Херсонської областей провів О. Зубченко. В ході дослідження він дійшов висновків, що серед посібників ворога домінували представники вищих соціальних верств, які входили у структуру державного управління і мали змогу діяти від імені держави (Зубченко, 2022: 15–23).

Проблеми політичного брендингу Херсонщини у своїй статті порушував доктор філософських наук С. Костючков. Він визначив специфіку процесу формування політичного бренду території засобами масмедіа в умовах російсько-української війни на прикладі Херсонщини, конкретно міста Херсона і селища Чорнобаївки (Костючков, 2023: 101–107).

Однак, незважаючи на те, що наукове осмислення цього періоду тільки починається, слід підкреслити, що попередні дослідження зосереджувалися на повсякденних практиках мешканців міста, і автори не використовували методологію усної історії з метою аналізу, поглибленого вивчення та реконструкції початку повномасштабного вторгнення на територію Херсонської області.

Метою статті є аналіз задокументованих усно-історичних свідчень очевидців початку російської агресії на початку військових дій і їхньої поведінки у Херсоні.

Головним завданням автор ставить перед собою розкриття особливостей морально-психологічної готовності мешканців м. Херсон до повномасштабного наступу і погляду зсередини на процеси, які відбувались протягом перших днів військових дій. Основне джерело, яке використовується, – це документовані розповіді херсонців різного віку та соціальної приналежності.

Провідний акцент робиться на застосуванні у роботі свіжих спогадів, які пережиті в результаті глибоких травмувань, оскільки саме вони надають змогу проаналізувати новітню історію України зсередини. Це має велике значення, адже ні фото, ні відеоматеріали не розкриють глибину витриманих подій і не наситять історію морально-психологічним змістом.

Дослідження виконано в межах ініціативної науково-дослідної роботи «Окупація та визволення Херсона: Антонівський міст, Бузковий гай, героїзм цивільного спротиву» (державний реєстраційний номер 0123U101941).

2. Соціально-демографічне дослідження Херсонської територіальної громади до повномасштабного вторгнення

До повномасштабного вторгнення в 2021 році було проведено соціально-демографічне дослідження Херсонської територіальної громади. За результатами цього дослідження можна зробити висновки, що Херсон був порівняно невеликим обласним центром, який переживав період

адміністративно-територіального реформування. Була створена Херсонська міська територіальна громада (ХМТГ) у складі Антонівської, Зеленівської, Комишанської, Наддніпрянської селищних, Степанівської сільської рад міста Херсона та Садівської сільської ради Білозерського району Херсонської області. Населення здебільшого було сконцентровано в містах і становило 32 % мешканців від загальної чисельності ХМТГ. Міське самоврядування вважало, що така щільність міського населення позитивно впливала на загальноекономічні показники еволюції Херсона, що своєю чергою стимулювало розвиток підприємництва. У загальнодержавній статистиці та в описах соціального складника відзначалося, що за більшістю індексів Херсонський регіон посідав передостанні позиції з 2016 до 2020 рр. (Соціально-демографічна характеристика Херсонської міської територіальної громади, 2021: 2–6).

Проведене інтерв'ювання показало, що у місцевого населення була відсутня довіра до владних інституцій, панувало переконання у високому рівні корупції та відчуття, що змін на краще не передбачалося. Найпроблемнішими херсонці вважали економічні питання, відносини з правоохоронними органами та політичні протистояння. Водночас соціологічні опитування показували, що процеси сепаратизму або приєднання до будь-якої іншої держави не розглядалися зовсім. Цим ситуація кардинально вирізнялась від Криму і Донбасу. Напередодні повномасштабного вторгнення більшість населення Херсона цілком справедливо вважала себе міцною частиною України, жителі навіть не передчували важливих фундаментальних трансформацій і не хотіли у своєму рідному регіоні жодних особливих політичних і територіальних змін, а тим паче не бажали пережити події, які відбувались у 2014 р.

Загальна чисельність населення міста Херсона станом на 01.01.2021 становила 283,6 тис. осіб, що становило 27,8 % від загальної чисельності населення області.

Основна тенденція демографічного стану міста Херсона – постійне зменшення чисельності населення. За підрахунками, з 2008 року населення міста скоротилось на 7,5 % (–23,0 тис. осіб).

Серед тих, хто проживав у обласному центрі, спостерігався значний дисбаланс чоловічого і жіночого населення віком від 50 років і більше у бік зменшення кількості чоловіків.

У загальній кількості населення частка осіб працездатного віку становила 67,3 %; у віці, молодшому за працездатний, – 16,0 %; старшому за працездатний – 16,7 % (Соціально-демографічна характеристика Херсонської міської територіальної громади, 2021: 6–12).

Також негативною була і різниця між народженими і померлими. Нарховувалось

новонароджених 29 %, а померлих – 31 %. Природний рух населення показував, що більше виїздить, ніж приїжджає на постійне місце проживання.

За результатами соціологічних опитувань, на думку 36,5 %, рівень медичного обслуговування не покращився, 68,3 % населення м. Херсон не відчувало змін на краще в результаті проведених реформ децентралізації місцевого управління. Цілковито позитивно оцінювався стан екології в місті – 50,3 % мешканців вважали його «задовільним». 36,9 % спостерігало за проблемами у політичній сфері, а 25,6 % – мали конфліктні ситуації з правоохоронними органами. Утиски за мовною ознакою відчувало всього 15,9 % населення. Своєю чергою 24,1 % населення пригнічував економічний тиск (рейдерство). Повністю не довіряли місцевій владі 35,8 % населення, а 46,1 % – відчували прояви корупції в медичних закладах, правоохоронних органах, освітніх установах, під час влаштування на роботу, на кордоні (Соціально-демографічна характеристика Херсонської міської територіальної громади, 2021: 46–62).

Таким чином, напередодні повномасштабного вторгнення соціально-економічна характеристика Херсонської територіальної громади цілком описувала життя Херсона як депресивного обласного центру.

3. Початок повномасштабного вторгнення для населення м. Херсон

Наступ російської армії на Херсон розпочався 24 лютого 2022 року. З метою реконструкції сприйняття агресії було проведено усне опитування, в якому взяли участь 88 респондентів. Усі вони мешканці різних районів м. Херсон: Житлопоселище, Шуменський, Кіндійка, Центр, Таврійський, ХБК. Респонденти – представники різних професій: лікарі, вчителі, викладачі ЗВО, депутати обласної та міської рад, працівники театру, бібліотек, журналісти, працівники Пенсійного фонду та інших установ, пенсіонери. За віком респонденти поділяються на 3 групи: народжені в 1950–60-х роках; народжені в 1970–80-х роках; народжені після 1991 р. За результатами усно-історичного опитування можна дійти висновків, що початок російсько-української війни ідентифікувався датою 24 лютого 2022 року (лише 4 респонденти називали початок війни в 2014 р.).

Самі респонденти в інтерв'ю, характеризуючи своє життя, що склалося в Херсоні, цілковито ним були задоволені і ключовими маркерами стали: «щасливе», «розмірене», «прекрасне», «спокійне», «нормальне», «забезпечене», «все було добре», «чудове життя».

У переддень військової агресії опитані респонденти жили нормальним розміреним життям, відбувались заходи, середні школи планували вийти

із карантину на очне навчання, у Херсонському державному університеті відкривали новий ліфт і проводилась Всеукраїнська науково-практична конференція, Херсонський драматичний театр ім. М. Куліша презентував прем'єру Мілорада Павича «Вічність і ще один день», працювали магазини, ходив громадський транспорт, відбувся невеличкий проукраїнський мітинг тощо. Загалом мешканці обласного центру виявились морально-психологічно не готовими до того, що зранку 24 лютого 2022 року для всіх настануть фундаментальні зміни.

День повномасштабного вторгнення пройшов для всіх респондентів жахливо, ключовими маркерами стали: «вибухи», «новини про початок вторгнення», «страх», «розпач», «відсутність продуктів харчування», «інформаційна перенасиченість», «бої за Антонівський міст», «Чорнобаївський аеродром». Перші дні виявились складними і страшними: хтось намагався виїхати, хтось ховався в бомбосховищах, хтось закуплявся в магазинах. Усюди відчувалась атмосфера страху за життя своє, рідних і близьких, очікування невідомого, інформаційного хаосу, відсутності поліції тощо.

Для абсолютної більшості респондентів повномасштабне вторгнення розпочалась за умов повної моральної, психологічної неготовності. Більшість не встигла приготуватись, а у 44 % опитаних не були готові тривожні валізки і вони не вірили, що може початись війна. 56 % опитаних встигли задалегідь скласти тривожні валізки, але на початок військових дій не очікували і не вірили в можливість їх початку.

Наприклад, пан Андрій, приватний підприємець, згадував: «Так, війна застала мене морально не готовим» (Літопис цивільного спротиву; 2023: 21–27).

Пан Юрій, держслужбовець: «Це був шок».

Пані Оксана¹, бібліотекар, згадувала так: «Та ніхто не був готовий. Зараз ми знаєте, ну, знаєте, коли повертаєшся думками в той момент і починаєш аналізувати, що ти міг зробити, як потрібно було себе вести? Подивилися ми на сайт Міністерства культури. Там 11 лютого було виставлено рекомендації щодо збереження культурної спадщини на випадок, якщо буде вторгнення. І вони ґрунтуються на документі, на декларації, якщо я не помиляюся, що була прийнята 1954 року. Я так розумію, що це десь там поряд з ООН було ось. Але ж там написано що до цього часу, коли ворог вже перетнув кордон, у нас має бути, якщо ми говоримо там про бібліотеку.

У нас же має бути всі оці цінності, розложені по скринькам, підписані. У нас має бути складений перелік того, що ми будемо вивозити з вказанням вартості того чи іншого видання. Тобто це така ґрунтовна робота, яка, вибачте, за пару годин вона не робиться. Вона вимагає дуже великого ресурсу.

Крім того, влада місцева мала нам надати контейнери, в які ми маємо складати, в яких будуть транспортуватися всі цінності, надати транспорт: або це буде автотранспорт, або це буде залізничний транспорт, і визначити місце, де воно буде зберігатися. Тут знаєте, така велика і фундаментальна робота, яка вимагає ресурсу і яка вимагає допомоги від держави, тому що бібліотекарі навіть усім складом зі своїм ресурсом вони це не зможуть зробити. На чому ми це будемо везти? У нас бібліотеку обслуговувала одна автівка легкова. Ти ж не вивезеш все це на автівці. Тобто стало зрозуміло, що взагалі ніхто до цього не готувався. Взагалі, були не підготовлені і зараз дуже сумно, що вже пройшло півтора року з моменту повномасштабного вторгнення, але я спілкуюсь з іншими колегами, з інших бібліотек, до сих пір ніхто не отримав чітких інструкцій, як це має відбуватися».

Пан Артем, тренер: «24 лютого я прокинувся від того, що мама всіх розбудила і сказала, що хлопці, вставайте війна. Десь о 6 годині ранку це було».

Пані Ольга, вчителька: «Приблизно о шостій або на початку сьомої години зателефонувала вчителька сина і сказала, що сьогодні заняття скасовуються. Після цього я зайшла в фейсбук і побачила, що почалося повномасштабне вторгнення. І далі вже весь день ми провели біля телевізора, дивилися новини. В мене було дистанційне навчання, і усі три пари я провела, заспокоюючи учнів і себе. Ми сподівалися, що це все буде не надовго».

Пані Тетяна, журналістка: «Це був звичайний день, звичайний ранок. Зранку чоловікові зателефонував друг із Генічеська. Такий був дуже ранній дзвінок, ми не очікували, і він каже чоловікові: «Почалося!», «Що почалося? Що? Як?» Ніхто нічого не знає, що почалося. Він каже: «Тут багато людей, всі в паніці, всі біжать, всі їдуть, черги великі дуже заходять, вже зайшли чужі на нашу територію». Ми так, чоловік слухає і звертається до мене: «Що він каже?» А це ж ранок, ми ще нічого не знаємо. І буквально 10 хвилин, як він поклав слухавку, лунає вибух».

Пан Олексій, тренер: «Мені подзвонила жінка, яка була на той момент у Києві на виставці дитячого одягу, каже: «Почалась війна». Я кажу: «Не почалась». Поклав слухавку, відкрив новини, а там якраз показують все в червоній стрічці, а троє дітей, я кажу: «Все збираємось. Ідемо».

---

¹ Шестакова Оксана Миколаївна, 1984 року народження, м. Херсон, Херсонська область Інтерв'ю проводив О. Черемісін 27 липня 2023 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Черемісін.

Їдемо. Подзвонив батькам – сказав всі новини. Поїхали по дідусях, по бабусях, але у Херсоні залишились. Ось, а жінка почала рух із Києва до Херсона. Ось так ми і зустріли війну» (Літопис цивільного спротиву, 2023: 246–368).

Загалом, абсолютна більшість респондентів виявилась морально-психологічно не готовою до повномасштабного вторгнення. 92 % опитаних зазначали, що і центральна, і місцева влада запевняла, що ніякої війни не буде, згадували приїзд Президента України до Херсонської області з перевіркою готовності, здебільшого респонденти були впевнені, що кордон заміновано і можна жити й надалі спокійно. Підприємства й організації працювали у штатному, звичайному режимі.

У перші дні багатьом респондентам особисто довелося спостерігати рух російської техніки та польоти гвинтокрилів і літаків. Питання з виходом на роботу вирішувалося по-різному, 82 % опитаних сказали, що за допомогою соціальних і корпоративних месенджерів керівництву підприємств і організацій вдалося повідомити про те, що потрібно перебувати вдома і на роботу не виходити, а 18 % респондентів вийшли на роботу і лише на місці керівництво озвучило розпорядження переходити на дистанційний формат роботи. Після цього респонденти або відправлялись на закупки по магазинах, або ті, хто, відчуваючи небезпеку, відправились у бомбосховища. Двоє респондентів відповіли, що відправились у військкомат, але вступити до лав ТРО або інших добровільних формувань не вдалося, тому зайнялись цивільно-волонтерською діяльністю. 8 респондентів зайнялись волонтерською діяльністю. 1 респондент сказав, що спочатку долучився до самоорганізованих дружин, але згодом відмовився від участі, тому що це формування об'єднували з муніципальною вартою. Двоє респондентів виявили бажання долучитись до ТРО, але їм відмовили, посилаючись на те, що вже потрібно записуватися до партизанських загонів. Четверо респондентів взяли участь у діяльності муніципальної варти. 1 респондент записався до територіальної оборони і брав участь у боях біля Херсонського наукового ліцею Херсонської обласної ради 1 березня 2022 р. 1 респондент записався до ТРО, але одразу відмовився від участі і переїхав до миколаївського загону територіальної оборони. Ще двоє респондентів долучились до заходів з підняття патріотизму місцевого населення шляхом розвішування прапорів України на вулицях і пам'ятниках міста. Деякі з цих прапорів майорили до кінця квітня 2022 року².

² Білецький Олексій Сергійович, 1989 року народження, м. Херсон, Херсонська область Інтерв'ю проводив О. Черемісін 15 березня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Черемісін.

Багато опитаних дізнавались про початок нападу за звуками вибухів, які лунали з Міжнародного аеропорту «Херсон» біля селища Чорнобаївка. Населення охопила паніка та незнання, що робити.

За свідченнями очевидців, не готовими виявились бомбосховища та система громадського сповіщення, хоча тільки 30 % опитаних перебували в бомбосховищах. Домінуючими емоціями були страх та нерозуміння того, що відбувається. Бомбосховища описувалися негативно: не було зручностей, місць для сидіння, їжі, води. Також респонденти зазначали, що до бомбосховищ не пускали з домашніми улюбленцями і доводилось шукати прихистку в інших місцях. Окремі респонденти зазначали, що переносили апокаліптично-панічний страх перед вибухами і пострілами. За свідченнями очевидців, у бомбосховищах перебувала досить велика кількість населення. Підрахувати точну цифру нікому не вдалося. Час, проведений у бомбосховищах, сильно різнився: від декількох днів до декількох тижнів. У соціальному розрізі більшість тих, хто перебував у бомбосховищах в перші дні, – це люди похилого та середнього віку з неповнолітніми дітьми. Загалом, можна зробити загальний висновок, що час, проведений у бомбосховищах, припадав на період з 24 лютого 2022 року до кінця квітня 2022 року. Також респонденти згадували, що матеріального забезпечення в бомбосховищах майже не було, тому доводилось самим мешканцям міста зносити ковдри з власних домівок, щоб зробити собі мінімальні зручності перебування. Четверо респондентів зазначали, що волонтери приносили у бомбосховища їжу та воду (Літопис цивільного спротиву, 2023).

Четверо респондентів відзначали, що деякі бомбосховища були добре облаштованими, але це стосувалося відомчих державних установ: медичних закладів та бібліотек. Один респондент згадував, що ті, хто ховався у бомбосховищах, нічим не допомагали, навіть, коли їх просили про допомогу, наприклад, розвантажити гуманітарну допомогу для них же самих³.

Початок власне самої окупації Херсона був сприйнятий не всіма респондентами однаково. Хронологія в розповідях варіюється від 24 лютого до 1 березня 2022 року, що може вказувати на ще неусталеність перебігу подій, оскільки для однієї групи респондентів окупація пов'язувалась з початком бойових дій за Херсон та його швидке оточення, а друга група респондентів вказувала на 1 березня 2022 року, тобто момент зачистки російськими військами обласного центру.

³ Лучко Юліан Вікторович, 1979 року народження, м. Херсон, Херсонська область Інтерв'ю проводив О. Черемісін 31 травня 2023 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Черемісін.

Власне, саме захоплення Херсона запам'яталось респондентам як жахливий і страшний день, який провели здебільшого вдома або в укриттях і спостерігали за новинами: де і як пересуваються росіяни. Результатами цього дня стали страшні втрати ТРО у Бузковому парку та біля Херсонського наукового ліцею Херсонської обласної ради, розстріляні автівки, будинки і вбиті цивільні. Так, пані Любов Н. згадувала про ці події: *«Я приїхала 1 березня, в Херсон заходили російські війська. Це був обстріл Бузкового парку, який знаходиться по нашій вулиці, була розстріляна тероборона. Там було дуже багато вбитих і вони далі просувалися по нашій вулиці. Їхав БТР, їхав танк, вони сиділи зверху і по обидві сторони вулиці вони йшли з автоматами, просто починаючи від Бузкового парку обстрілювали всі будинки. Йшли і обстрілювали. Просто стріляли по домах з автоматів. Наш будинок 1 березня був повністю обстріляний. Залишилися цілими тільки мої вікна. У всіх були вікна прострелені. Кулі валялися. Кулі були в стінах, в шафах. У моїх сусідів народилося маленьке дитячко. Добре, що в цей час вони витягли дитячко з коляски – коляска була простріляна. Вони мабуть йшли дуже злі, тому що бій там був з теробороною. Все, що біля нас, все було прострілено. Якраз перед цим людиною йшла з роботи і коли побачила, що стріляють, вона просто встигла залетіти в двері і куля пролетіла повз неї. Вона врятувалася. Ось таке було 1 березня, коли вони зайшли до нас. Після цього наші сусіди навіть боялися просто вийти на вулицю. Не знали, що очікувати. Наша вулиця просто така, по якій проїжджає дуже багато транспорту»⁴. Після таких страшних звісток стало зрозуміло, що Херсон захоплено і розпочалась окупація, потрібно дотримуватись режиму виживання. Ключовими емоціями цього дня для респондентів стали: «страх», «лють», «злість».*

Під час проведеного інтерв'ювання 90 % респондентів відзначали, що в перші дні повномасштабного вторгнення одним з головних питань, яке всіх хвилювало, була проблема продуктів харчування. Населення виявилось не готовим до повномасштабного вторгнення, тому, відповідно, запасів не робили, і з першого дня більшість включилась у процес накопичення запасів продовольства.

Література:

1. Ballard L. History of Oral history. Foundations and Methodology. Lanham, New York, Toronto, Plymouth, UA : AltaMira Press, 2007. 326 p.
2. Бондар Г. Сьогодні історія твориться в Україні. Усна історія і досвіди незавершених революцій та війни: міркування про дискусійне і (не)очевидне. *Слухати, чути, розуміти: Усна історія України*

---

⁴ Любов Н., 1985 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводила Г. Михайленко 1 серпня 2023 р. Дешифрувала аудіозапис та створила транскрипт Г. Михайленко.

Респонденти згадували, що навколо магазинів і супермаркетів збирались величезні черги, але поведінка була дуже дисциплінованою і самоорганізованою. Ніхто з опитаних не згадував про конфліктні ситуації. Черги рухались швидко, тому за один день можна було декілька раз сходити скупитись і заpastись продовольством. При цьому 96 % опитаних одним із домінуючих страхів описували саме страх голоду, головним чином тому, що нічим буде годувати дітей і родини.

Також інтерв'ювання продемонструвало, що 92 % респондентів замислювались над такими питаннями: чому адміністративно-територіальний кордон виявився не готовим до нападу? (3 респонденти особисто бачили, що кордон було заміновано, а 1 бачив, що міни знаходились у відкритому становищі, але при цьому ніхто не спостерігав, щоб існували фортифікаційні споруди⁵); що сталося з військовими ЗСУ на території Херсонської області?; чому місцева влада нічого не робила щодо будівництва фортифікаційних споруд?; що сталося із загонами ТРО, що формувалась до повномасштабного вторгнення з ветеранів АТО/ООС?

Загалом, опитування дало змогу виявити питання, на які поки що немає відповідей.

4. Висновки

У результаті проведених інтерв'ю вдалось виявити: херсонці здебільшого виявились морально-психологічно не готовими до початку повномасштабного вторгнення; евакуація населення, підприємств і культурно-освітніх закладів проведена не була; бомбосховища виявились здебільшого не пристосовані до використання. Домінуючими емоціями перших днів початку російської агресії стали страх, лють, ненависть, злість. Незважаючи на відсутність підготовки, херсонці змогли зібратись у самоорганізовані загопи самооборони та ТРО, але, на жаль, не всім вдалось пережити цей страшний період. Також не була підготовлена і забезпечена евакуація культурних цінностей з міста, а населення не було попереджене про наростаючу загрозу, що унеможливило евакуацію цивільних. Містянам самостійно довелося навчитись поводитися в екстремальній ситуації та забезпечити себе необхідними продуктами харчування.

---

⁵ Серіков Сергій Володимирович, 1968 року народження, м. Херсон, Херсонська область. Інтерв'ю проводив О. Черемісін 14 січня 2024 р. Дешифрував аудіозапис та створив транскрипт О. Черемісін.

- XX–XXI ст.: збірник наукових праць / за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. 352 с.
3. Водотика С.Г. Місто, яке не боялося: Херсон у перші місяці російської окупації. *Україна модерна* : Міжнародний інтелектуальний часопис. 2022. URL: https://uamoderna.com/md/xerson-u-pershi-misyaczi-rosijskoi-okupaczii?fbclid=IwAR3OkpuqV0luyp7BoH_7zqkkRq0r86wRgdg9NZBnrxEjzegW9ND9hVsSIng (дата звернення: 15.03.2023).
  4. Грінченко Г. Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти. Харків : «ХТМТ», 2012. 304 с.
  5. Зубченко О.С. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях Півдня України: соціологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3 (55). С. 15–23.
  6. Костючков С.К. Формування політичного бренду території засобами масмедіа в умовах російсько-української війни (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.14>.
  7. Літопис цивільного спротиву Херсона у вимірах повномасштабної агресії росії проти України у 2022 році. / Упорядник: О.В. Черемісін. Херсон : Університетська книга, 2023. 481 с.
  8. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія селянської культури 1920–30-х років. Київ : Родовід. Центр досліджень усної історії та культури, 1999. 559 с.
  9. Соціально-демографічна характеристика Херсонської міської територіальної громади. Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2021. 63 с.
  10. Тхоржевська Т. Одеса очима «понаехавших»: усна історія урбанізації 50–80-ті рр. XX ст. Одеса : «Поліграф», 2022. 192 с.

Referenses:

1. Ballard, L. (2007). *History of Oral history. Foundations and Methodology*. Lanham, New York, Toronto, Plymouth, UA: AltaMira Press. 326 p. [in English].
2. Bondar, H. (2021). *Sohodni istoriia tvorytsia v Ukraini. Usna istoriia i dosvidy nezavershenykh revoliutsii ta viiny: mirkuvannia pro dyskusiine i (ne)ocheyvidne [Today, history is being made in Ukraine. Oral History and the Experiences of Unfinished Revolutions and War: Reflections on the Controversial and the (Un) Obvious]*. Slukhaty, chuty, rozumity: Usna istoriia Ukrainy XX–XXI st. Zbirnyk naukovykh prats / za nauk. red. doktorky istor. nauk. H. Hrinchenko. Kyiv: TOV “ART KNYHA”. 352 s. [in Ukrainian].
3. Hrinchenko, H. (2012). *Usna istoriia prymusu do pratsi: metod, konteksty, teksty [Oral history of forced labor: method, constituents, texts]*. Kharkiv: “KhTMT”, 304 s. [in Ukrainian].
4. Kostyuchkov, S.K. (2023). *Formuvannia politychnoho brendu terytorii zasobamy masmedia v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny (na prykladi Khersonshchyny) [Formation of the Political Brand of the Territory by the Media in the Context of the Russian-Ukrainian War (on the Example of Kherson Region)]*. Aktualni problemy polityky. Vyp. 71. S. 101–107. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023> [in Ukrainian].
5. *Litopys tsyvilnoho sprotyvu Khersona u vymirakh povnomasshtabnoi ahresii rosii proty Ukrainy u 2022 rotsi (2023) [Chronicle of Kherson’s civil resistance in the context of Russia’s full-scale aggression against Ukraine in 2022]*. Uporiadnyk: O.V. Cheremisin. Kherson: Universytetska knyha, 2023. 481 s. [in Ukrainian].
6. *Sotsialno-demohrafichna kharakterystyka Khersonskoi miskoi terytorialnoi hromady (2021) [Social and demographic characteristics of Kherson city territorial community]*. Kherson: Holovne upravlinnia statystyky u Khersonskii oblasti. 63 s. [in Ukrainian].
7. *Transformatsiia hromadianskoho suspilstva. Usna istoriia selianskoi kultury 1920–30 rokiv [Transformation of civil society. Oral History of Peasant Culture in the 1920s and 30s]*. Kyiv: Rodovid, Tsentr doslidzhen usnoi istorii ta kultury, 559 s. [in Ukrainian].
8. Tkhorzhevskaya, T. (2022). *Odesa ochyma “ponaiekhavshykh”: usna istoriia urbanizatsii 50–80-ti rr. XX st. [Odesa through the eyes of the “Newcomers”: An Oral History of Urbanization in the 50s–80s of the 20th Century]*. Odesa: “Polihraf”, 192 s. [in Ukrainian].
9. *Vodotyka, S.H. (2022). Misto, yake ne boialosia: Kherson u pershi misiatsi rosiiskoi okupatsii. Ukraina moderna: Mizhnarodnyi intelektualnyi chasopys [A city that was not afraid: Kherson in the first months of the Russian occupation]*. Retrieved from: https://uamoderna.com/md/xerson-u-pershi-misyaczi-rosijskoi-okupaczii?fbclid=IwAR3OkpuqV0luyp7BoH_7zqkkRq0r86wRgdg9NZBnrxEjzegW9ND9hVsSIng (Last accessed: 15.03.2023) [in Ukrainian].
10. *Zubchenko, O.S. (2022). Kolaboratsionizm na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh Pivdnia Ukrainy: sotsiolo-hichniy aspekt [Collaborationism in the Temporarily Occupied Territories of Southern Ukraine: A Sociological Perspective]*. Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, 3 (55), S. 15–23 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.05.2024
The article was received 13 May 2024